

در شرایط حاضر نقش محوری دانشگاهها در تولید علم و توسعه کشور انکار ناپذیر بوده، در چشم انداز بیست ساله نیز انتظارات بسیار گسترده ای از دانشگاهها وجود دارد. دانشگاهها مکلفند همسو با گسترش روز افزون علوم و فنون و تکنولوژی های جدید و پیشرفته در جهان و با توجه به نیاز کشور، نیروی انسانی متدین و متبحر، با نشاط و فعال، بالنده و متفکر با توجه به نیاز کشور تربیت کنند، علاوه بر آن به تولید علم و بویژه علم بومی همت گمارند. بنابراین اداره امور دانشگاهها بعنوان مغز متفکر جامعه باید قوانین و مقرراتی با ویژگیهای متفاوت از سایر دستگاهها داشته باشد. قانون تشکیل هیأت امناء به همین منظور در شورای عالی انقلاب فرهنگی به تصویب رسیده و تا حد زیادی اختیارات ویژه ای به دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی داده است. اما بدلیل نهادینه نشدن این تفکر در سایر دستگاهها مشکلاتی را جهت استفاده مطلوب از قانون مذکور فراهم آورده است. تصویب ماده ۴۹ قانون برنامه پنجساله چهارم توسعه و ماده ۲۰ قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه راه را برای اداره امور دانشگاهها با ویژگیهای فوق هموار نموده است لیکن می بایست تلاش گسترده ای جهت عملیاتی شدن این ماده قانونی با حفظ رعایت سیاستها و قوانین وزارت متبوع صورت پذیرد. از تأسیس اولین مؤسسه آموزش عالی در ایران حدود ۱۰۷ سال و از تشکیل اولین هیأت امناء حدود ۴۲ سال می گذرد. در زیر به تاریخچه هیأت امناء در قبل و بعد از انقلاب اسلامی پرداخته می شود. **الف) هیأت امناء قبل از انقلاب اسلامی:** از سال ۱۳۴۰ یعنی قبل از تأسیس وزارت علوم و آموزش عالی رزمه های هیأت های امناء دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی به صورتهای و ترکیبهای متفاوت و پراکنده به گوش می رسید. از جمله در سال ۱۳۳۹ در اساننامه دانشگاه ملی سابق (شهید دکتر بهشتی) هیأت امناء بعنوان رکن اصلی دانشگاه به تصویب رسید. اما دانشگاه شیراز براساس قانون تأسیس دانشگاه مصوب سال ۱۳۴۲ (ه.ش) جزء اولین دانشگاههایی بود که دارای هیأت امناء گردید. سپس دانشگاه صنعتی شریف در سال ۱۳۴۴ هیأت امناء خود را تشکیل داد. سرانجام در سال ۱۳۴۶ دانشگاه تهران نیز دارای هیأت امناء گردید. در اسفند ماه ۱۳۵۰ قانون هیأت های امناء مؤسسات عالی علمی و دولتی از تصویب مجلسین وقت گذشت، که پایه و اساس آن، قانون تشکیل و اختیارات هیأت امناء دانشگاه تهران بود. طبق آن، هیأت های امناء دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی دولتی با رعایت قانون تأسیس وزارت علوم و آموزش عالی به صورت یکنواخت و هماهنگ تشکیل می گردید. اعضای هیأت امناء مرکب از وزیر علوم و آموزش عالی یا نماینده تامالاختیار وی، ۸ نفر از شخصیت های محلی و کشوری که بتوانند نقش مؤثری در توسعه مؤسسه مربوط داشته باشند، بودند. ضمناً در مؤسسات آموزش عالی خارج از پایتخت استاندار مربوط نیز عضویت داشت. در مؤسسات علمی وابسته به وزارتخانه ها و سازمان های دیگر وزیر یا مسئول مربوط علاوه بر وزیر علوم به اقتضاء سمت خود ریاست و یا عضویت هیأت امناء را داشتند. رؤسای مؤسسات علمی بدون حق رأی در جلسات شرکت داشتند. وزارت علوم و آموزش عالی می توانست مقررات این قانون را در صورت اقتضاء در هر یک از مؤسسات عالی پژوهشی دولتی دیگر و یا مؤسسات علمی دیگری که به نحوی از انحاء از کمک دولت استفاده می نمودند به اجرا بگذارد. براساس صلاحیه قانون هیأت امناء مصوب سال ۱۳۵۰ که در مرداد ماه ۱۳۵۲ به تصویب رسید، وزارت علوم و آموزش عالی مکلف گردید. برای هر یک از دانشگاههای دولتی و غیردولتی و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی دولتی هیأت امنایی با ترکیب وزیر علوم و آموزش عالی یا نماینده تامالاختیار او، وزیر مشاور و رئیس سازمان برنامه و بودجه یا نماینده تامالاختیار او، دبیر شورای مرکزی دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی، چهار تن از شخصیت های بصیر و مطلع که نقش مؤثری در توسعه مؤسسه مربوطه داشته باشند، تشکیل دهد. در دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی خارج از پایتخت استاندار و رئیس انجمن شهر مربوط نیز عضو هیأت امناء بودند. در مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی وابسته به سایر وزارتخانه ها و مؤسسات دولتی وزیر یا مسئول دولتی نیز به اقتضای سمت خود ریاست یا عضویت هیأت را داشتند. رؤسای دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی بدون حق رأی در جلسات شرکت داشتند. هیأت های امناء دانشگاهها بتدریج با ترکیب شرح وظیفه فوق ایجاد و شروع بکار نمودند. **ب) هیأت امناء بعد از انقلاب اسلامی:** پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی در کشور در اسفند سال ۵۷ تمامی هیأت های امناء دانشگاهها به استناد لایحه قانونی مربوطه منحل گردید. لیکن برای جلوگیری از رکود اداره امور دانشگاهها و مؤسسات تحقیقاتی هیأتی مرکب از وزیر علوم و آموزش عالی، وزیر مشاور و رئیس سازمان برنامه و بودجه و وزیر طرح های انقلاب تشکیل و تصمیم گیری در کلیه موارد فوق را بعهده گرفت. آن هیأت بعدها به هیأت سه نفره جانشین هیأت امناء معروف گشت که متشکل از وزیر علوم و آموزش عالی و رئیس سازمان برنامه و بودجه یا نمایندگان تامالاختیار آنان و آقای دکتر بدالله سجایی (عضویت با نام) بود. هیأت سه نفره فوق الذکر از اسفند سال ۵۷ تا پایان سال ۶۹ طی سی و نه جلسه تلاش نمود تا درباره مسائل و مشکلات مالی، اداری، استخدامی و سازمانی دانشگاهها در چهارچوب قوانین و مقررات مربوطه تصمیم گیریهای لازم را بعمل آورند. هیأت سه نفره مزبور فعالیت های خود را از طریق کمیته های کارشناسی اداری، مالی و بررسی و تجدیدنظر و تدوین قوانین، آیین نامه استخدامی پیگیری و سازماندهی می کرد. با گسترش کمی آموزش عالی و تأسیس دانشگاهها و دانشکده های مختلف در اقصی نقاط کشور و همچنین افزایش شمار دانشجویان و توجه به پژوهش در سطوح بنیادی و کاربردی و توسعه ای و افزایش نیازها و خواسته ها و سایر عوامل موجب گردید اندیشه احیاء و شکل گیری مجدد هیأت امناء دانشگاهها با هدف اعطای استقلال بیشتر در سیاست گذاری و تصمیم گیری بروز نماید. مسئولان عالی رتبه وزارت فرهنگ و آموزش عالی بر آن شدند تا قانون تشکیل هیأت های امناء دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی را تنظیم نمایند و نهایتاً در جلسات ۱۸۱ و ۱۸۲ مورخ ۹ و ۱۳۶۷/۱۲/۲۳ شورای عالی انقلاب فرهنگی به تصویب رسید و مقرر گردید مواد ۸، ۹ و ۱۰ آن طی لایحه ای جهت تصویب به مجلس شورای اسلامی تقدیم گردد. لازم به ذکر است تا پایان سال ۱۳۶۹ به رغم تصویب قانون تشکیل هیأت های امناء مذکور در سال ۱۳۶۷ به موجب ماده ۱۱ آن کماکان هیأت سه نفره جانشین هیأت امناء به فعالیت خود ادامه داد. در بهمن ماه سال ۱۳۶۹ قانون نحوه انجام امور مالی و معاملاتی دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی و تحقیقاتی به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید که در تاریخ ۱۳۶۹/۱۰/۲۶ شورای نگهبان آنرا تأیید نمود. متعاقب آن دانشگاههای وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی به ایجاد هیأت های امناء در دانشگاهها و مؤسسات علمی و تحقیقاتی وابسته همت گماشتند. در حال حاضر در دانشگاهها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی وابسته به وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی ۵۱ هیأت امناء شکل گرفته است. ضمناً برای دانشکده های جدید که در سال ۱۳۹۲ و بعد از آن بودجه مستقل خواهند داشت نیز هیأت امناء استقرار خواهد یافت. خاطرنشان می سازد که دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله، دانشگاه شاهد، دانشگاه آزاد اسلامی، دانشگاه علوم پزشکی ارتش، دانشگاه امام حسین (ع)، انستیتو پاستور ایران، مؤسسه عالی آموزشی

و پژوهشی طب انتقال خون ایران و موسسه سرم و واکسن سازی رازی نیز دارای هیئت امناء می باشند. نکته دارای حائز اهمیت آنکه با تصویب ماده ۴۹ قانون برنامه پنجساله چهارم توسعه کشور از ابتدای سال ۱۳۸۴ دانشگاهها و موسسات آموزش عالی و پژوهشی دولتی صرفاً براساس آیین نامه‌ها و مقررات اداری، مالی، استخدامی و تشکیلات خاص، مصوبات هیئت های امناء مربوطه که به تایید وزرای علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی حسب مورد می رسد بدون الزام به رعایت قانون محاسبات عمومی، قانون استخدام کشوری و سایر قوانین و مقررات عمومی اداری، مالی و استخدامی اداره شده که با تاکید این مهم در قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه "بند ب ماده ۳۰" نقش هیات های امناء و استقلال دانشگاه ها پر رنگ تر گردیده است. ضمن آنکه اعتبارات این مؤسسات کمک تلقی شده و پس از پرداخت به هزینه قطعی منظور می گردد. این مواد قانونی برنامه ها که مصوب مجلس محترم شورای اسلامی می باشد می تواند بعنوان نقطه عطفی جهت افزایش کارایی هیئتهای امناء و استقلال دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی تلقی شود. مشروط برآنکه ساختار لازم جهت تحقق این ظرفیت قانونی در دانشگاهها و ستاد وزارتخانه های مرتبط ایجاد گردد. در همین راستا نیز در سال ۱۳۹۰ کلیه دانشگاهها و مؤسسات در ساختار خود واحدی ستادی در حوزه ریاست مؤسسه بنام دبیرخانه هیات امناء با تصویب هیات امنای خود و تایید و ابلاغ وزارت بوجود آوردند تا به عنوان بازوی ارتباطی بین اعضای اصلی، مسئولین دانشگاه و وزارت متبوع بوده و هماهنگی های لازم را برای پویایی هیات امناء و اجرایی شدن مصوبات بوجود آورند.